

МЕДЫКА-САЦЫЯЛЬНЫ ДЫСКУРС
АПОВЕСЦІ ТАДЭВУША ДАЛЭНГІ-МАСТОВІЧА
“ЗНАХАР”

МАКСІМ ПУРАНОК

Анотацыя: Асобныя заўвагі да культурна-гістарычнага кантэксту.

Ключавыя словы: лекар, доктар, знахар.

MEDICAL AND SOCIAL DISCOURSE OF “THE QUACK”
STORY BY T. DOŁĘGA-MOSTOWICZ

Abstract: Some reflections with cultural and historical analysis of the context are presented.

Keywords: Doctor, Physician, Healer.

Падаецца цікавым асэнсаванне творчасці замежных пісьменнікаў, што жылі на тэрыторыі Беларусі, з улікам шэрагу асаблівасцяў, якія вынікаюць са спецыфікі асяроддзя, у якім тыя фармаваліся. Гэта важна для лепшага разумення іх тэкстаў і ўспрымання культурна-гістарычнага кантэксту мінулага ўвогуле. Сучасны чытач інакш успрымае свет, карыстаецца для яго апісання іншымі словамі і не заўсёды адбірае іх, як тады, часам вымушаны дадумваць незразумелае, што ў сваю чаргу можа прыводзіць да скажэнняў аўтарскага паслання, памылковых высноў.

Творы Мастоўіча насычаныя беларускімі матывамі, спасылкамі на канкрэтныя месцы і абставіны, аўтабіяграфічнымі звесткамі, беларусізмамі; выразна адчуваецца “крэсовая” польская мова. Міжмоўная інтэрферэнцыя праяўляецца ў тым ліку ў сумяшчэнні лексікі, асабліва амонімаў, якія адлюстроўваюць нярэдка розныя паняцці альбо нюансы. Падзеі “Знахара” адбываюцца ў Ашмянах, Вільні, Радолішках. Апошнія, хутчэй за ўсё, прыдуманая мясцовасць, якая ўвасабляе тыповыя рысы часу, хаця падобны фармант айконіма характэрны для рэгіёна, і ў Ашмянскім павеце была сугучная вёска Раклішкі. У павеце існаваў фальварак Мастоўічаў герба “Даленга”, таму мясціны хіба былі добра вядомыя аўтару.

Для яго твораў характэрная “матрошка” сюжэту: пераўвасабленне героя паводле схемы Хтосьці → Ніхто → Іншы (новы), “шматслаёвасць” апаведу і персанажы; падвойны, патаемны сэнс. Праблема пачынаецца з адэкватнага разумення назвы аповесці, здаецца, у ёй прыхавана нейкая загадка. Уважлівае прачытанне выяўляе шматлікія супярэчнасці П Рэчы Паспалітай: міжаслоўныя бар’еры, сумесь моў і дыялектаў, недахоп прафесійнай медыцынскай дапамогі. На той час звычайнаму чалавеку фізічна і ментальна бліжэйшыя усюдыісныя знахары – звычайна самавукі ці недавукі, тады як кваліфікаваны доктар са скончанай адукацыяй з’яўляўся прадстаўніком надзвычай паважанай, добрааплачванай і адносна рэдкай прафесіі, належаў да вышэйшых сфер грамадства і галоўным чынам у гэтым асяроддзі аказваў свае паслугі. У 1920–1930-я гады ў РП стаўленне да дактараў было складанае. З аднаго боку, іх паслугі не ўсім даступныя, у першую чаргу фінансава, з другога – непісьменнасць, а нават цемрашальства большасці насельніцтва прыводзіла да паўсюднага карыстання з шаптух і веры ў розныя забабоны. Да таго ж пры пераходзе на новы сацыяльна-гаспадарчы лад з-за няўпэўненасці людзей у далейшым лёсе заўсёды маюць месца нерацыянальныя паводзіны, расце попыт на варажбітоў. Акурат у час паўстання аповесці ў штодзённіку “АВС”, з якім супрацоўнічаў Мастоўіч, надрукавана нататка пра доктара, які атрымаў выдатную адукацыю ў

Заходняй Еўропе, але ў Польшчы называўся знахаром, каб мець большы давер пацыентаў (3).

Трэба ўлічваць трансфармацыю паняццяў з цягам часу, што прыводзіць да змены першапачатковага сэнсу. Як лацінскае *doctor* азначае даслоўна “навучаны, хто шмат ведае” (*medicus* усяго – лячыцель), знахар – асоба, што ведае хваробы і іх лячэнне (знаўца хвароб); шырэй – дасведчаны чалавек, звычайна стары, *надзелены надзвычайнай мудрасцю*, носьбіт унікальнага досведу, атрыманага па-за навучальнай установай. Дарэчы, лекар паходзіць ад грэцкага *лега* – “збіраць” (10). Лацінскія прыслоўі падкрэсліваць: “Хто добра распытвае, той добра спасцігае навуку” і “...добра распазнае хваробы. Хто добра дыягназуе, добра лечыць”.

Беларуская і польская медыцынская лексіка маюць паралелізм, але і значны адрозненні. У сучаснай літаратурнай мове *znachor* – гэта той, хто, не маючы фармальнай медыцынскай адукацыі, нелегальна займаецца лячэннем людзей, звычайна з дапамогай зёлак і замоў; сін. *uzdrawiacz, uzdrowiciel* і г.д. з негатыўнай афарбоўкай; адпавядае зняважліваму *zły lekarz*, г.зн. дрэнны доктар (6). З другога боку, агульнаславянскае “лекар” у *беларускіх дыялектах мае адпаведнік “знахар”, таксама і ў балгарскай мове* (7, 8). Слова знахар прыйшло ў польскую з беларускай (9). Пра гэта сведчыць і нетрадыцыйнае для назваў прафесій напісанне з зацвярдзеннем канцавой зычнай (замест *znacharz*). Даўней не было такой розніцы паміж афіцыйнай і “народнай” медыцынай, знахаром звалі вясковага лекара, які меў аўтарытэт сярод мясцовай супольнасці (4). Параўнайце *lekarnik, lekownik = znachor* (2, 5). Па вялікім рахунку для звычайных людзей знахар і доктар былі амаль раўназначнымі, а зараз гэта антонімы (9). І ў рускай мове значэнне знахара як “*лекарь-колдун*” *усталявалася напрыканцы XIX ст. (1)*, “врач со званием лекаря” азначала права на самастойную практыку.

Супастаўленне значэнняў у мовах

Латынь	пол.	бел.
<i>Doctor</i>	naukowiec (doktor) znachor <i>doktór w j. mówionym pot. lekarz</i>	вучоны (доктар навук; дацэнт) лекар, знахар доктар
<i>Medicus</i>	lekarz medyk (student medycyny i daw., dziś <i>żart. lekarz</i>)	доктар, медык (абагульнена – урач ці медсястра, студэнт медычнай спецыяльнасці)

Датычна прозвішча таксама ёсць над чым паразважаць – магчыма, не выпадкова герой мае менавіта такое прозвішча, Вільчур. *Wilczur* –

гэта вялікі моцны сабака, падобны да ваўка, часцей нямецкая аўчарка, якая адрозніваецца прыязнасцю; *wilczura* – кажух, які, у залежнасці ад сітуацыі, мог апрацаваць футрам унутр ці вонкі. Яно як быццам азначае адваротнага “пярэваратня”, бо воўк і сабака, хоць родныя і знешне падобныя, маюць супрацьлеглую канатацыю: першы робіць шкоду, здольны забіць, другі наадварот – дапамагае, ратуе.

Вельмі спрошчана разумець нібы гэта “салодкая байка” з *happy-end*; творы Мастовіча злабадзённыя, поўныя архетыпных вобразаў. Сэнс аповесці – старажытная ісціна: ніколі нікога не трэба паспешліва ацэньваць, а тым больш асуджаць паводле вонкавых павярхоўных меркаванняў. Вільчур пражыў некалькі ампула: прафесар → самотны валацуга, знахар → “перароджаны” хірург, шчаслівы бацька і кіраўнік клінікі. Жыццё пераменлівае – можна незаслужана страціць уласнае імя, сям’ю, пазіцыю ў грамадстве, багацце, сваю справу, захваўшы ў любых абставінах найлепшыя якасці: сціпласць, ахвярнасць, сілы пачынаць усё ад пачатку. Ён прайшоў праз выпрабаванні лёсу, але з ім застаюцца годнасць і прыроджаныя таленты. Няпростасць вычулі некаторыя ўважлівыя перакладчыкі. Нездарма прыжыццёвае літоўскае выданне 1939 г., на якое, напэўна, даваў згоду аўтар, завецца “Геній” (“*Genijus*” vertė St.Paulauskas, Kaunas: M.Adomavičius sp.). Аднак пасля кніга выдадзена ўжо ў іншых перакладах як “Лекар” (“*Žiniūonis*” – Alytus: Alytaus sp., 1993 і Vilnius: Amžius, 1996). У пазнейшых выданнях: па-румынску “*Vraciul*”, што азначае “лячыцель”, па-балгарску “*Знахар*”.

Згодна з *прыведзенымі заўвагамі*, літаральны пераклад на беларускую мову ў дадзеным выпадку не зусім правільны. Які варыянт поўнасцю перадаць аўтарскую задумку – вядун, дохтур? *Патрэбна больш глыбокае вывучэнне, і адказу прыйдзеца яшчэ пашукаць даследчыкам творчасці Мастовіча. Толькі ўдумлівае кантэкстуальнае пераасэнсаванне дазволіць найбольш дакладна пераказаць глыбінную сутнасць гэтага твору.*

Бібліяграфія

1. Черных, П.Я. (1994). *Историко-этимологический словарь русского языка*. Москва: Рус. яз. – Т.І.
2. Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN, T.2.
3. Rurawski, J. (1987). *Tadeusz Dołęga-Mostowicz*, Warszawa: Wiedza powszechna.
4. *Słownik języka polskiego* (1861). Wilno: wyd. M.Orgelbrand. cz. II.

5. *Słownik języka polskiego* (1962). Warszawa: Wiedza powszechna, T.4.
6. *SJP* (2004). Warszawa: PWN.
7. Sławski, F. (1970–1974). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków, T.IV.
8. Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wyd. Literackie. *Praktyczny słownik współczesnej Polszczyzny* (1998–2005) pod red. H.Zgółkowej. Poznań: Kurpisz, T.19, T.50.
9. Długosz-Kurczabowa, K. (2008). *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*. Warszawa: PWN.